

FRANCISCO L. LISI (ed.), *Utopia, ancient and modern. Contributions to the history of a political dream*, selection of contributions to the annual seminars of the Instituto de Estudios Clásicos sobre de la Sociedad y la Política „Lucio Anneo Séneca“ (2005–2010), Academia Verlag, coll. Sankt Augustin: Munich, 2012, pp. 207.

Utopia, ancient and modern. Contributions to the history of a political dream е збирка од единаесет философски текстови на англиски, француски, шпански и италијански јазик, која се однесува на темата на утопијата во дијалозите на Платон, но и во подоцнежните, а од него инспирирани дела на Пумеј од Масилија, Јамблих, Кампанела, Бејкон, Шекспир и други. Таа се состои од избрани излагања предложени на годишните семинари на *Instituto de Estudios Clásicos sobre de la Sociedad y la Política „Lucio Anneo Séneca“* одржани на *Universidad Carlos III de Madrid* меѓу 2005 и 2010 година. Нејзините ко-автори се видни професори и истражувачи од областите на античката философија, философијата на политиката и философијата на литературата. Во оваа смисла, нивното учество во оваа збирка придонесува за разноврсен и повеќеслоен пристап кон една секогаш актуелна, интердисциплинарна тема.

Првиот текст, *From the Republic to Utopia. Political Thought between Fiction and Reality* на приредувачот *Francisco L. Lisi* претставува вовед во исклучително богатиот концепт на утопијата, проследен со резиме на текстовите предложени во оваа збирка. Авторот отпочнува со разграничување на три поимања за утопијата, кои соодветствуваат на нејзините три одделни тематски целини, имено: утопијата разбрана како нешто нереалистично, утопијата разбрана како нешто неостварливо во политичката сфера и утопијата како литературен род. Тој продолжува со краток преглед на современите одредби на утопијата сфатена како нешто неостварливо во политичката сфера како и на досегашните анализи на утопијата сфатена како литературен род. Забележувајќи дека е недоволно да се разликува меѓу теориските учења за утопијата и утопијата како литературен род, поради тоа што самиот концепт на утопија употребен при ова останува нејасен, *Lisi* одредува четири нејзини карактеристики. Прво, утопијата е секогаш резултат на човечкиот напор. Второ, иако утопијата се состои во имплицитна критика за постоечкиот политички поредок, таа никогаш не претставува реален политички проект. Следствено, утопијата е нешто што треба да се оствари во некаква неопределена иднина. Четврто, таа секогаш претпоставува негација на индивидуалноста во име на колективноста. За крај, авторот предлага куси резимеа на сите текстови понудени во оваа збирка, категоризирајќи ги во две групи: од една страна првите шест, кои ја проучуваат врската меѓу Платоновите општества и утопијата; од друга страна последните четири, кои се однесуваат на влијанието на Платоновите дијалози врз подоцнежната литература за утопијата.

Вториот текст, *Temporalité et utopie: remarques herméneutiques sur la question de la possibilité des cités platoniciennes* на авторот *André Laks* се состои од проучување на Платоновите размисли околу неостварливиот политички проект на утопијата во контекст на односот, во неговите Политеја и Закони, меѓу она што е возможно и она што е невозможно. *Laks* ја брани тезата според која и самата Политеја – а не само Законите, како што толкувачите обично веруваат – содржи критики против можноста на политичкото устројство опишано во неа. Одблиску анализирајќи релевантни извадо-

ци од овие два дијалози, авторот се задржува на многузначноста на поимот „возможно“ во Политеја и на онаа на поимот „сега“ во Законите. Оваа анализа го води до разграничувањето на фактуелната или реалната можност на *καλλίπολις* и на идеалната или логичка можност на истата. Тој заклучува дека според Платон, политичкото устројство опишано Политеја е реално невозможно, но пак токму заради тоа што е реално невозможно е и логички возможно.

Третиот текст, *Plato's Political Idealism and Utopia in the Republic, the Laws, and the Timaeus-Critias*, на авторот *Federico Zuolo* има за цел да ја критикува употребата на терминот „утопија“ како соодветен на некои аспекти од Платоновата политичка мисла и предлага нејзино заменување со концептот „нормативна, идеална теорија“. За оваа цел, *Zuolo* започнува со анализирање на терминот утопија, припишувајќи му три клучни одредби – неговата неостварливост, неговата функција на искажување на незадоволство во однос на постоечкиот политички поредок и неговата форма на литературен род – за потоа да ги спореди ваквите одредби со оние на Платоновите општества од Политеја, Законите и Тимај и Критија. Заклучокот кој произлегува од оваа споредба е дека ниту една од овие три карактеристики не е недвосмислено апликабилна на Платоновите политички устројства. Наместо на овој начин, авторот предлага дискутирани Платоновите општества да се интерпретираат како збир од нормативни принципи кои имаат легитимирачка димензија, но и служат за усмерување на дејствата.

На сличен начин, четвртиот текст, *Platon : la cité possible ou l'usage rationnel de la croyance et de l'imagination en politique* на авторот *Étienne Helmer* го отфрла припишувањето на, овојпат, литературниот род на утопијата на Платоновите Политеја и Закони, но пак за разлика од *Federico Zuolo*, го оправдува во однос на Критија. Имено, според авторот, ниту Политеја ниту Законите не ги исполнуваат трите основни услови на овој род, односно, да се работи за фикција, да се опишува одредено, партикуларно општество или држава и тоа, во однос на нивната социополитичка структура. Испитувајќи ги погрешните пристапи кон овој проблем, *Helmer* доаѓа до заклучокот дека за Платон, единствено државата на *зборови*, како оние од Политеја и Закони се вистински држави, додека емпириските држави се само нивни копии. Така, државите на *зборови* се аксиолошки и прагматични парадигми, кои им овозможуваат на државите на кои им се парадигми да им се доближат најмногу што можат. Конечно, според авторот, Платон смета дека ваквото доближување може да се постигне преку реформи.

Петтиот текст, *La República de Platón y su recepción en el pensamiento utópico*, на авторот *Francisco L. Lisi* го проучува влијанието на Платоновата Политеја врз понатамошниот развој на литературниот род на утопијата. Авторот отпочнува забележувајќи дека Политеја, како радикална критика на постоечкото атинско општество, е извор на сите идни утописки дела кои се оформуваат како критики на нејзината критика. Сепак, според него, за разлика од овој аспект на Политеја, постојат и неколку други кои не наишле на ист одек низ историјата на литературниот род на утопијата. Првата ваква карактеристика специфична за Платон е заедницата на чуварите и поделбата на приватниот имот, односно, она што *Lisi* го нарекува „комунизмот на Политеја“. Втората карактеристика е владеењето на философот, кое се должи на природната диференцијација на трите различни класи на граѓани. Најпосле, третата карактеристика е дводимензионалноста на моделот на Политеја, кој истовремено ги претставува општествената

структура на заедницата и душевната структура на поединецот во заедницата. Доследно, авторот смета дека рецепцијата на Платон во утописката литература или погрешно ги протолкувала неговите клучни учења или целосно ги пренебрегнала.

Шестиот текст, *Il passato come pharmakon in Platone: La kallipolis e l'Atene del tempo di Atlantide* на авторот *Franco Ferrari* има за цел, наспроти различни современи толкувања, да докаже дека политичките проекти во Платоновите дијалози се не само остварливи, туку и пожелни. За *Ferrari*, ова се должи на тоа што политичките устројства опишани од Платон се нормативни модели кои се соодветни на природата на човекот. Сепак, ваквата соодветност има прескриптивна, а не емпириско-фактуална димензија. Така, нормативните модели служат како урнек со кој се споредуваат и преку кој се проценуваат конкретните држави, за истите да можат да се подобрат. Авторот аргументира анализирајќи ги митските прикази на Атина од времето на Атлантида во Тимај и Критија како одговори на трите забелешки против Сократ од петтата книга на Политеја. Според него, намерата на овие прикази е да покажат дека најдобриот можен политички поредок постоел во минатото, што пак го прави да можеме да веруваме во неговата остварливост во иднината. *Ferrari* ја нарекува оваа функција на митските прикази „Платоновите *φάρμακον*“.

Седмиот текст, *Les Lois : un paradigme politique possible* на авторката *Emanuelle Jouët-Pastré* претставува анализа на она што Платоновите ликови во самиот текст на Законите го кажуваат за можноста на општеството кое треба да се опише. Нејзиното основно прашање се однесува на врската меѓу ова и поимите на модел, сон, фикција и игра. *Jouët-Pastré* почнува утврдувајќи дека политичко истражување во Законите е всушност конструкциска игра, која има за цел да изгради модел, но човечки модел. Понатаму, таа продолжува толкувајќи ја оваа градба-модел како впишана во извесна временост, свртена кон идноста, но и вкоренета во човечката состојба. Во таа смисла, смета авторката, градбата-модел треба да не одведе до реалистичен политички проект. Таа заклучува дека сите овие елементи посочуваат на тоа дека политичкиот поредок од Законите не е толку некаква утопија, туку *παίδιά* која во себе ги спојува вистинскиот *λόγος*, начинот на неговата елаборација и вољата тој да се оствари.

Осмиот текст, *L'utopia greca nell'età ellenistica tra realtà e immaginazione* на авторот *Lucio Bertelli* се состои од преглед на античките грчки поимања за организацијата на едно подобро општество, кои ги споредува со Платоновата дескрипција на *Ἀρίστη πολιτεία* во митскиот приказ на Атина од времето на Атлантида во Тимај и Критија, како и со учењата на Аристотел. Авторот настојува на влијанието на Платоновата дескрипција, како и на различните воени походи проследени со географски откритија врз пишувањето на, според него, првиот роман од литературниот род *Staatsromane*, односно, *За Океанот на Питеј од Масилија*. Сепак, за *Bertelli*, разликата меѓу философската традиција на *Ἀρίστη πολιτεία* и хеленистичката утопија се состои во тоа што оваа втората не настојува, аргументирајќи, на критикување на постоечкото политичко устројство, на со тоа, и на негово подобрување, туку ѝ нуди на широката публика волшебни приказни за мечтателно беганье од секојдневниот живот.

Деветтиот текст, *El relato utópico de Yambulo* на авторот *Carlos García Gual* има за цел да ја истражи учењето на Јамблих преку резимето на Диодор од Сицилија, како епигон на една долга утопистичка тра-

диција која тргнува од Платон. Според кажувањето на Диодор од Сицилија за утописките прикази на Евхемер, може да се заклучи дека тој се инспирирал од Хиподам од Милет и од Политеја на Платон, особено во однос на диференцијацијата на трите различни класи на граѓани, како и во однос на поделбата на приватната сопственост. За разлика од ова, она што Диодор од Сицилија го пренесува за Јамблих го претставува овој како многу пооригинален автор. Имено, неговото општество не е осмислено како *póλις* која би имала некакви основни институции, туку неговите граѓани дејствуваат самоуправно и се самодоволни; во него не постојат робови, но не постои ниту специјализација во работењето и поделба на трудот, а секој работи онолку колку што може; конечно, образованието е исто за сите. Следствено, заклучува *García*, додека Аристофан, Платон, циниците и стоиците нудат контра-модел на атинската демократија, Јамблих останува најрадикалниот од сите нив.

Десеттиот текст, *Viaggi in utopia: Campanella, Bacon e la Tempesta* на авторот *Giuseppe Mazzotta* се осврнува на утописките учења на Кампанела и на Бејкон во споредба со политичкиот реализам на Макијавели, кој ги смета утопистите за фалсификатори на историјата. За *Mazzotta*, Кампанела е првиот мислител кој имал идеја да ја заснова политиката врз цврсти, питагорејски принципи, што би овозможило нејзино вклучување, заедно со естетиката на космосот и универзумот на знаењето, во еден поголем научен систем. Неговото впишување во утопистичката традиција е антидот за скептичната визија на Макијавели. Од друга страна, според авторот, Бејконовата Нова Атлантида е одговор на теориите на Кампанела, па следствено, е и слична критика на визијата на Макијавели. Нова Атлантида ја презема класичната спротивставеност на Атина и Атлантида, на класичното знаење и современото, научно знаење, но ја негира грчката претпоставка за супериорноста на првата. За крај, *Mazzotta* ја толкува и Бурата на Шекспир како врзана за темата на утопијата и за тезите околу организацијата на моќта на Макијавели.

Единаесеттиот текст, *La biblioteca de la Utopía* на авторката *Iveta Nakládálová* го проучува статусот на библиотеките во различните филозофски и литературни утопии. Според авторката, наспроти она што најчесто се мисли за една утопија, имено, дека се работи за алтернативен социјален и политички режим, кој според ова, го исполнува идеалот на индивидуалната слобода, темелно проучување на врската меѓу овој поредок и статусот кој библиотеките го имаат во него покажува дека суштината на утопијата е многу покомплексна. Прво, со оглед на тоа дека утописките библиотеки се најчесто одраз на реалните библиотеки, овие првите ги имаат истите книги како и овие вторите, што значи дека слободата на читање е идентична со онаа во реалниот свет. Второ и повторно паралелно на реалните, утописките библиотеки содржат само мал дел од сите достапни книги, многу често исклучувајќи ги оние кои се неморални или дури и профани. Така, заклучува *Nakládálová*, статусот на библиотеките во утопиите укажува на тоа дека овие устројства не дозволуваат апсолутна слобода на изразување и толкување, односно, практикуваат извесен степен на цензура.

Како завршен коментар, може да се забележи дека *Utopia, ancient and modern. Contributions to the history of a political dream* е една исклучително богата збирка, која покрај утопијата, допира и до мноштво други теми како играта, старогрчката историја и географија, библиотеките итн. Се работи за дело кое е доволно густо и предизвикувачко за да го задржи внима-

нието на познавачите на историјата на философската тема на утопијата, но и кое е доволно занимливо и јасно за да побуди љубопитност и кај пошироката публика.

Вера Хаџи Пуља
Филозофски факултет
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“,
Скопје

IVETA NAKLÁDALOVÁ (ed.), *Religion in Utopia. From More to the Enlightenment*, Academia Verlag, Sankt Augustin, 2013, pp. 213.

As a concept of Western thought spanning epochs, as well as a literary genre, *utopia* is as versatile as the metaphysical and political systems it represents, as polysemic as the sub-concepts it gives light to (starting from Thomas More's ambiguity in *eu-topia* and *ou-topia*), as problematic as all the different socio-political and religious issues it gives rise to or merely touches upon. The complexity of *utopia* and *utopianism*, and the width and breadth of the ideas purported in them, render it difficult to give one comprehensive definition of what they are. The multi-layered pluriperspectivity of the array of issues, ideas and concepts within the general concept of *utopia* makes it seemingly impossible to theoretically focus on more than one aspect at a time. Hence, the usual scholarly emphasis on one aspect, or one layer, of utopia: the philosophical, the literary, the political, the socio-economic, and sometimes as a separate one, not entirely overshadowed by the political – the religious aspect. Utopia is an exercise in intellectual speculation, a paradigm of desired perfection in both community and style of living, an intended correction of the faulty aspects of society, a project doomed by the unrealisability of the standards it reaches for, a nostalgic cry for a (fictional) sacred time, and much more.

This collection brings together eight (nine with the editor's "Introduction") of the papers presented at the international congress *Religión en Utopía (Religion in Utopia)*, which took place at the Universidad Carlos III in Madrid in 2010, organised under the auspices of the Instituto de Estudios Clásicos sobre la Sociedad y la Política "Lucio Anneo Séneca" and Seminario de poética del Renacimiento of the Universidad Autónoma de Barcelona.

As the editor of this collection announces in "Introduction: Religion in Pre-Enlightenment Utopia" (pp. 7-40), utopia is an interaction between "... reality and fiction, promise and illusion, and between the utopian *modus* (a constant in the Western thought) and the *shape* that its aspirations take (the literary genre)" (p. 7). The editor notices that religion takes a secondary role in approaches focused more on the function than on the form of utopia, as well as in all the approaches concentrated on the social and political approaches to the history of humanity: religion is an institutionalised creed in the function of the centres of power. However, the level Nakládálová seems to be opting for, both explicitly, leaning heavily on authors' statements characteristic for the theory of myth as a sacred tale, and implicitly, in the spirit of her metaphysical explorations³ in the "Introduction" and her own contribution to the volume, is the level

³ The "Introduction" seems to promise a much more metaphysical exploration of the subject for the rest of the collection, a promise difficult to keep both because of the range of topics